

Lessen trekken uit 18 mei 2003

Stefaan Fiers

Deze bijdrage is een eerste, beperkte, analyse van de verkiezingsuitslag van 18 mei 2003, en behandelt drie thema's die door Agalev te zeer verwaarloosd zijn geworden. Het gaat over de zorg voor het beleid, de zorg voor de campagne, en de zorg voor de verpakking. Voor de laatste twee aandachtspunten kan er uiteraard geen abstractie gemaakt worden van de rol van de media, zodat het oordeel voor deze punten wat genuanceerd is. Het gaat om een gedeelde verantwoordelijkheid: de partij had niet alle elementen in de hand. Maar op andere punten moet de partij de hand in eigen boezem steken.

Alles bij elkaar genomen, overheerst het gevoel dat de partij wat te naïef is geweest. Ze heeft het spel misschien te zuiver willen spelen, zodat Karel De Gucht misschien alsnog gelijk krijgt, met zijn uitspraak dat Agalev te zacht is geweest. Wanneer Agalev er de komende maanden in slaagt om op een verstandige wijze haar nobel idealisme te combineren met efficiënte actie, dan pas zal ze écht het verschil kunnen maken.

Dat de verkiezingen van 18 mei 2003 uiteindelijk voor veel grotere verrassingen hebben gezorgd dan algemeen verwacht, is een open deur intrappen. Ze vormen daardoor, een beetje onverwacht, een gedroomd object voor verder wetenschappelijk onderzoek. In het kader van deze vaststelling, vroeg de redactie mij om enkele beschouwingen te geven bij de verkiezingsuitslag. Het is een zeer verleidelijke vraag, die geen enkele politoloog mag afslaan.

Toch is het waarschijnlijk nog wat te vroeg om een algemene analyse naar voor te schuiven. De ambities van deze bijdrage zijn dan ook eerder bescheiden van aard. De vraag is immers verraderlijker dan ze op het eerste gezicht lijkt. De verkiezingen liggen uiteindelijk nog maar pas achter de rug, de regering is op het ogenblik van dit schrijven nog steeds niet gevormd, en bepaalde trends en partijreacties moeten zich nog uitkristalliseren. Ik wil het daarom in deze bijdrage uitdrukkelijk niet hebben over de vraag of Agalev al dan niet in de kartel-formule moet stappen. Een afgeronde analyse van de verkiezingen van 2003 is overigens pas in juni 2004 mogelijk. Want dan pas zal duidelijk zijn of 18 mei 2003 inderdaad een *accident de parcours* was voor Agalev, zoals sommige in de partijtop willen geloven, dan wel dat de partij met een ernstige existentieel probleem te maken heeft.

Gelukkig heeft de partij alvast ad rem en adequaat gereageerd op de verkiezingsnederlaag. Het vervangen van de partijleiding en de Vlaamse ministers was een noodzakelijk ingreep, ook al hadden deze laatsten – op Mieke Vogels als lijsttrekker voor de Senaat na - niet rechtstreeks met deze verkiezingen te maken. Intussen is er met de tandem Holemans-Hamels ook een nieuwe leiding aan het hoofd van Agalev gekomen, en hebben de militanten zich net aan een hartverwarmend congres kunnen optrekken. Met het enthousiasme zit het dus wel goed. Getuige daarvan ook de spectaculaire stijging van het ledenaantal in de afgelopen weken.

Maar het voorzichtige optimisme dat hieruit voortvloeit, neemt niet weg dat de partij geconfronteerd blijft met een grote kater: de komende vier jaar moet het groene gedachtengoed in de Kamer verdedigd worden door amper drie resterende Ecolovertegenwoordigers. En zo ligt het Groene Thema kwetsbaar en wijd open, ofwel om ingepikt te worden door andere partijen en kartels, ofwel – in het ergste geval - om onaangeroerd gedurende de komende vier jaar onkruid te schieten in de Kamer. Net zo goed zal er een creatieve oplossing gevonden moeten worden om de andere groene aandachtspunten en beleidsvoorstellen onder de aandacht te brengen van zowel het grote publiek als de beleidsmakers. Men moet er geen tekening bij maken dat het vanachter de zijlijn veel moeilijker te verwezenlijken zal zijn, dan wanneer men mee speelt op het politieke veld zelf.

In deze nabeschuiving bij de verkiezingen, wil ik even stilstaan bij drie losse gedachten, die naar mijn oordeel elk ten dele bijgedragen hebben tot de desastreuze verkiezingsuitslag: het gevoerde beleid, de campagne en de zorg voor de verpakking.

1. Zorg voor je beleid

Alle begin is moeilijk, en dat geldt zeker ook voor een politieke partij die voor het eerst deelneemt aan een regering. De beide groene partijen kreeg bovendien in 1999 maar weinig tijd om zich in de beleidsvoering te werken, door de dioxinecrisis die in volle hevigheid woedde. Gaandeweg kwam de partij op kruissnelheid, maar tegen goed “gerodeerde” partij- en kabinetsapparaten als die van de sp.a, en zelfs de VLD na elf jaar oppositie, is het toch moeilijk opwegen. Getuige daarvan de verbazing van Spirit-voorzvrouw Els Van Weert over de sp.a- “machinerie” die elk budgettair voorstel tot in de details kan becijferen! Agalev en Ecolo vertrokken dus met een handicap aan de start van de regeringsrit, en ze zijn er, ondanks verdienstelijke inzet, in de loop van de legislatuur nooit in geslaagd die achterstand weg te werken.

Dat er fouten gemaakt zijn, is dus evident en onvermijdelijk. Op zich hoeft dat ook niet het grote probleem te zijn. De andere coalitiepartners hebben ook fouten gemaakt. Maar het is des te erger wanneer je als partij een aantal basisregels veronachtzaamt. Het gaat daarbij om het behoud van de focus op je eigen symbooldossiers waar niet op afgedongen kan worden, het afdwingen van onverwachte en misschien zelfs onverhoopte groen accenten op nevendossiers, en het verzorgen van de communicatie over de eigen beleidsacties. Vooral over het eerste valt er één en ander op te merken.

De eerste reactie van Karel De Gucht op het verkiezingsresultaat van Agalev, de avond van 18 mei 2003 zullen velen zich blijven herinneren. De VLD-voorzitter verklaarde in zijn gekende laconieke stijl dat Agalev in de voorbije legislatuur niet hard genoeg was geweest. Wat eerst een ontzettend teken van arrogantie leekⁱⁱ, bevat misschien meer grond van waarheid dan men op het eerste gezicht zou denken. De partij heeft in de loop van de voorbije vier jaar inderdaad te veel toegevingen gedaan. En dan vooral op cruciale dossiers, met een grote symboolwaarde zowel voor de partij en haar militanten, als voor het grote publiek: met name het dossier van het migrantenstemrecht, de halfslachtige beslissing over het behoud van het polderdorp Doel en de wapenleveringen naar Nepal. Alleen in het laatste dossier heeft Agalev ootmoedig erkend fout te zijn geweest, en het is mijn indruk dat het haar vrij snel is vergeven geworden. Maar in de beide andere dossiers had Agalev met een “over mijn lijk”-houding misschien meer uit de brand kunnen slepen dan het kluitje waarmee ze door de grote partijen in het riet werd gestuurd. De simpele vaststelling is dat het migrantenstemrecht er na vier jaar groen bewind niet is gekomen, en dat het voor Doel niet veel anders lijkt dan drie jaar uitstel van executie.

Een partij die op twee belangrijke speerpunten zulke ruime toegevingen doet, kan niet anders verwachten dat ze er op afgerekend zal worden bij de eerstvolgende verkiezingen. Wie met grote ambities de politieke arena betreedt en met zo goed als lege handen het strijdperk weer verlaat, mag niet verbaasd opkijken van het boegeroep van teleurgestelde sympathisanten. Als een partij het verschil wil maken, dan bovenal in die symbooldossiers!

In de recente Belgische geschiedenis hebben we overigens meermaals gezien dat zogenaamd *structurele oppositiepartijen*ⁱⁱⁱ electoraal zware klappen moeten incasseren bij de eerste verkiezingen na een eerste regeringsdeelname. Dat was zo het geval in december 1978 met de Volksunie, die na het Egmontpact meer dan een kwart van haar kiezers verloor. Het FDF verging het evenzo na haar regeringsdeelname (1978-1980). Bij de verkiezingen van 1981 bleef nog twee derde van het aantal kiezers uit 1978 over. Dat Agalev zich aan dit rijtje toevoegt lag dus enigszins in de lijn der verwachtingen, mede gezien de door de dioxinepaniek aangedikte score bij de verkiezingen van 13 juni 1999.

Dat structurele oppositiepartijen verliezen bij de eerste verkiezingen na regeringsdeelname is overigens geen typisch Belgisch fenomeen. In het belangrijke verkiezingsjaar 2002 zijn er een aantal treffende voorbeelden van terug te vinden in de ons omringende landen. Zo bleven er, na twee paarse regeringsdeelnames, voor het Nederlandse D66 nog nauwelijks zeven zetels over van de 24 die de partij op haar historische hoogtepunt in 1994 had behaald. (Men kan zich afvragen wat de partij bezielt om dan in mei 2003 opnieuw het avontuur aan te gaan en in te stappen in de regering Balkenende II). En in Frankrijk kwamen de onderling al erg verscheurde groenen ook niet bepaald zonder kleerscheuren uit hun regeringsdeelname; in 2002 verloren ze gezamenlijk ongeveer één derde van hun kiezers. Alleen de Duitse

groenen slaagden er in oktober vorig jaar in om hun eerste regeringsdeelname winnend af te sluiten. Misschien moet hun beleidsvoering en hun campagne eens grondig doorgelicht en desnoods gekopieerd worden?

2. Zorg voor de campagne

Naast een goed beleidsrapport, moet er uiteraard ook goed campagne gevoerd worden om verkiezingen te winnen. En dan komen we op een teer punt. Het meest vreemde aan de verkiezingen van 18 mei 2003 was wellicht dat het enerzijds de meest aangekondigde, en “langst verwachte” verkiezingen ooit zijn geweest, maar dat de verkiezingscampagne anderzijds maar weinig geanimeerd verliep. De campagne kwam eigenlijk maar erg moeilijk op gang, en er was, net als in 1999, geen centraal verkiezingsthema. Ten dele werd de campagne doorkruist door allerlei randgebeuren: er was het uitbreken van de kippen crisis, die op een gegeven ogenblik een kopie leek te worden van de dioxinecrisis van 1999. En er was het prinselijk huwelijk op 12 april, dat op vraag van het Hof niet in een sfeer van campagnestrijd kon worden gehouden. Alle partijen, ook het republikeinse N-VA, hielden zich wonderwel aan dit *gentlemen's agreement*. Tenslotte viel zes weken voor de verkiezingen de paasvakantie, wat traditioneel een slechte periode is om een verkiezingscampagne te lanceren.

Maar zelfs na de paasvakantie kwam de campagne nauwelijks op gang. En ondanks de grote media-aandacht, heb ik niet de indruk dat de campagne de kiezers echt kon boeien. Dat er geen centraal campagnethema gevonden werd, heeft eigenlijk te maken met het feit dat de vraag die voorlag zeer eenvoudig was. De kiezer had de duidelijke keuze tussen het verder zetten van de paarse coalitie - al dan niet aangevuld met de groenen - en een terugkeer naar de situatie van vóór het paars experiment, met de CD&V als centrale speler op het politieke terrein. In de eerste weken van de campagne ging alle aandacht eerst uit naar de vraag wie de grootste partij zou worden: de VLD of de CD&V. Op het einde van de campagne ging het dan om de vraag hoe groot de winst van het kartel sp.a-Spirit zou worden.

Intussen maakten zowel de CD&V als de VLD gebruik van de lauwe campagne om “Agalev als onbetrouwbare coalitiepartner” tot inzet van de verkiezingsstrijd te promoveren. Het was een primeur voor ons land dat een regeringspartij met scherp schoot op één van haar coalitiepartners. Bij momenten was het gevreesde en door alle partijen nochtans verfoeide *‘dirty campaigning’*, waarbij de ene kandidaat (c.q. partij) met modder gooit naar de andere niet ver meer weg. De strategie van de VLD was zonneklaar gericht op een verderzetten van het paarse experiment, maar dan zonder de groenen. Iets waar ze uiteindelijk ook in geslaagd zijn. Door het gretige overlopen naar de VLD van verschillende parlementsleden in de loop van de voorbije legislatuur, waren de groenen hun sterke “pivot-positie” in de regering eigenlijk al langer kwijtgespeeld. De groenen waren niet langer nodig, en ze werden node geduld, zo leek het wel. De schrijnende getuigenis van Jef Tavernier in *Gazet van Antwerpen*, over de wijze waarop hij werd behandeld door zijn collega’s ministers, spreekt boekdelen^{iv}. Daarom is het des te jammer dat noch Ecolo noch Agalev hun sleutelrol niet méér hebben kunnen verzilveren tijdens de eerste drie jaar van de coalitie, toen de liberalen en socialisten niet zonder de groenen konden regeren.

Nu zou het onrecht doen om het verlies enkel te zoeken in de harde campagne van de politieke tegenstanders. De eerste wet van de politieke marketing stelt namelijk dat je zelf eerst met een goed product én een goede campagne op de proppen moet komen om verkiezingswinst te boeken. En hier wringt het schoentje. De campagne die Agalev in 2003 voerde was namelijk te soft, te weinig zichtbaar en niet aangepast aan deze tijd.

Te soft omdat een beeld van twee kleuters die elkaar begroeten in een supermarkt misschien wel even vertederend werkt, maar politiek gesproken zo goed als waardeloos, want nietszeggend is. Overigens zit er een taalkundig gesproken een tegenstrijdigheid in de slogan “Kies voor uw buur”: JE buur is ontgensprekelijk een naaste, terwijl het gebruik van het woord “uw” afstandelijkheid impliceert...

De campagne was, ten tweede, ook te weinig zichtbaar. Het beeld met de baby’s stak niet uit boven de andere foto’s in tijdschriften, en de andere advertenties vielen al even min op. Soms was het zelfs ronduit onduidelijk dat het campagnemateriaal was. Zo bijvoorbeeld de semi-provocerende krantenadvertentie “Wij kiezen niet voor vrouwen”^v, waarvan het amper duidelijk was dat het om een verkiezingsadvertentie van Agalev ging.

Tenslotte was de campagne ook niet aangepast aan de tijdsgeest. Het is onvergeeflijk dat de partij in deze sterk gemediatiseerde tijd een affichecampagne heeft gevoerd zonder boegbeeld. Het behoort dan misschien niet tot de traditie van de partij om personen naar voor te schuiven, of dat in collectiviteit te doen (zoals de foto van de zeven lijsttrekkers), maar men kan niet langer om een bepaalde wetmatigheid heen. En deze stelt, wat bruto en simplistisch gesteld: zonder boegbeeld geen identificatie, en dus geen stemmen. Wat een verschil overigens met de verkiezingen in 1999, toen Vogels en Geysels prominent als campagneboegbeelden werden uitgespeeld. En met succes! Door terug te grijpen naar de oude campagnebeginselen, leverde de partij misschien het beeld van een naïeve partij, die op zijn eentje poogt heiliger te zijn dan de paus, en die blind is voor een aantal wetmatigheden van het moderne campagnevoeren.

De lange interne discussie over het aantal vrouwelijke lijsttrekkers (zes of zeven?) had overigens ook veel van een achterhoedegevecht, en leek erg op een nutteloze symbolische discussie. Via het ritsprincipe op de eerste drie plaatsen was een grotere vrouwelijke vertegenwoordiging in het parlement sowieso al een realiteit. Waarom dan nog zoveel energie stoppen in een minder belangrijke discussie? Had die energie niet beter op andere terreinen en nuttiger ingezet kunnen worden?

3. Zorg voor de verpakking

Hoewel de campagne traag op gang kwam, was ze toch zeer manifest aanwezig in de media. Zo erg zelfs, dat velen het gevoel van een “*overkill*” hadden. En dit geldt zowel voor de audiovisuele als voor de geschreven pers. Wat de audiovisuele media betreft, zorgde het programma ‘Doe de Stemtest’ van zondag 20 april, voor de nodige controverse. En van dan af hield het media-offensief niet op. De Vlaamse kiezer kon zijn tv-toestel niet opzetten of er was wel één of ander programma aan de verkiezingen gewijd. Op zich is daar niets op tegen. In tegendeel zelfs, het is sterk toe te juichen dat de tv-omroepen zoveel aandacht willen besteden aan politieke programma’s. Maar toch kan ik mij niet van de indruk ontdoen dat de zogenaamde “meerwaarde zoeker”, ondanks het uitgebreide aanbod, alsnog op zijn/haar honger bleef. Het bleef vaak erg oppervlakkig, en wie de beste one-liner had, kreeg het publiek op de hand. En wie de massa kan bespelen zoals Steve Stevaert, vertrekt steeds weer met een aantal punten voorsprong. Op die wijze is hij er in de debatten overigens in geslaagd om de tweede plaats af te snoepen van CD&V-voorzitter Stefaan De Clerck, die verbaal veel minder sterk uit de hoek kwam.

Een partij mag de verpakking dus niet uit het oog verliezen, en soms leek het wel alsof het niet uitmaakte wát men precies verkondigde, als het maar vormelijk in orde was. Na déze verkiezingen begin ik mij stilaan af te vragen of de kiezer niet bedrogen wil worden. Er is in de afgelopen verkiezingstijd door een aantal partijen nogal wat gebakken lucht verkocht, en toch zitten ze in het winnende kamp. Het is een bittere vaststelling, en een conclusie die ik eigenlijk niet had willen trekken. Maar ik slaag er anders niet in bepaalde zaken met elkaar rijmen.

Om er één zaak uit te halen: nooit eerder stonden er zoveel schijnkandidaten op de lijsten. Schijnkandidaten zijn politici die op voorhand duidelijk te kennen hebben gegeven dat ze het mandaat waarvoor ze kandideren niet zullen opnemen indien ze er voor verkozen zouden worden. Het fenomeen van de schijnkandidaten is nochtans niet nieuw; al jaar en dag werken partijen met de zogenaamde “lijstduwers”: bekende personen (vaak lokale mandatarissen of uittreedende parlamentsleden die geen nieuw mandaat nastreven) die met hun naambekendheid het stemmenaantal van de partij proberen op te krikken. Maar in 2003 stonden deze kandidaten voor het eerst ook bovenaan de lijsten, waardoor ze een nooit gezien aantal stemmen ronselden. Het zou mooie oefening zijn om alle stemmen voor schijnkandidaten eens op te tellen. Voor Stevaert alleen al, gaat het om niet minder dan 735.000 stemmen^{vi}.

Misschien is Agalev op dit vlak niet stoutmoedig genoeg geweest. Door de verkiezingen eerlijker te spelen dan veel andere partijen, schoot ze in haar eigen voet. Al haast ik mij om ten persoonlijke titel het stelsel van schijnkandidaturen te veroordelen, omdat ze naar mijn mening nefast zijn voor de transparantie van de politiek en dus nefast zijn voor de democratie zelf. Overigens voel ik mij hierin gesteund door het

recente arrest van het Arbitragehof. Al heeft dit rechtscollege in de zaak van de schijnkandidaturen een dubbelzinnige rol gespeeld.

Op 26 februari 2003 verwierp het Hof de klacht van een aantal CD&V'ers, Vlaams Blok'ers en leden van de N-VA tegen de gelijktijdige kandidaatstelling voor Kamer en Senaat. De protest stelde op het feit dat de Grondwet het gelijktijdig zetelen in Kamer en Senaat uitdrukkelijk verbiedt. Indien men toch de dubbele kandidaatstelling toeliet, dan leidde dat tot een discriminatie van de kiezers "die onderling verschillend worden behandeld doordat zij hun stem kunnen inschatten voor kandidaten op één van beide lijsten, maar niet voor kandidaten die op beide lijsten staan"^{vii}. Het Hof oordeelde echter dat er van discriminatie geen sprake kon zijn, en verwierp de klacht: "Indien zou worden aangenomen dat kiezers die stemmen op kandidaten die tegelijk voor de Kamer en de Senaat kandidaat zijn, zich in een minder gunstige situatie bevinden dan kiezers die stemmen op kandidaten die slechts op één lijst staan, dan nog moet worden vastgesteld dat de kiezers, bij het uitbrengen van hun stem, rekening kunnen houden met de mogelijkheid dat de kandidaat van hun keuze, indien hij wordt verkozen, zijn mandaat niet zal opnemen. De bestreden bepaling lijkt geen discriminerende beperking van het actief kiesrecht in te houden"^{viii}. Het Arbitragehof ging hierbij dus uit van een zeer positief kiezersbeeld, namelijk dat de kiezer zich op voorhand de moeite heeft getroost om na te gaan wie een echte kandidaat en wie een schijnkandidaat is.

De indieners gingen tegen de uitspraak in beroep en dienden een nieuw verzoek tot vernietiging in. Het is merkwaardig dat het Arbitragehof in haar tweede arrest, dat nauwelijks acht dagen na de verkiezingen (!) werd gepubliceerd, op laconieke wijze terugkwam op haar eerste oordeel: "De bestreden maatregel [de dubbele kandidaatstelling] is van die aard dat de kiezer kan worden misleid vermits hij het nuttig effect van zijn stem niet kan inschatten en de maatregel bevoordeelt, zonder redelijke verantwoording, de kandidaten die de dubbele kandidatuur kunnen genieten"^{ix}. Het Hof oordeelde dus dat de klacht gegrond was, en dat de bepalingen hierover in de kieswet dus moesten worden vernietigd. In principe is de verkiezingsuitslag dus ongeldig, want tot stand gekomen op basis van een vernietigde wetgeving. Maar dit vonnis kwam dus net een paar dagen te laat...

Maar ongetwijfeld hadden bepaalde partijen het Arbitragehof niet nodig om hun slag te slaan. De verkiezingsuitslag heeft geleerd dat wie durft, wint: de schijnkandidaten, de diabolisering van de groenen door de VLD, het gratis-verhaal (correctie: de "gratis-verhalen") van Steve Stevaert... De wijze waarop de boodschap verpakt wordt, en in de media wordt gebracht, is daarbij van groot belang. Die media worden op twee manieren in dit spel betrokken: enerzijds doordat ze zelf de agenda bepalen, en anderzijds doordat ze door de partijen soms schaamteloos misbruikt worden om bepaalde boodschappen in de ether te jagen. De controle-functie die de media toekomt, komt hierdoor evenwel voor een stuk in gevaar, of wordt niet ten volle benut.

De functie van agendasetter hebben de media bij de afgelopen verkiezingen evenwel ten volle uitgespeeld. Sommige media gaan trouwens heel ver in de pretentie die ze zich aanmeten in de agendabepaling en de stemmingmakerij rond de verkiezingen. Of was het toeval dat de meerderheid van de BV's die door zowel De Standaard als De Morgen in de editie van 17 mei 2003 werden gevraagd naar hun partijpolitieke voorkeur, spa-spi en VLD antwoordden? Er kwamen nauwelijks Agalev-, CD&V- of N-VA-kiezers aan bod^x. Of was het toeval dat de week van de verkiezingen Steve Stevaert op de cover van de Humo prijkte (nadat de week voordien die eer te beurt was gevallen aan Verhofstadt)? Misschien moeten daar wat striktere regels voor opgesteld worden.

Conclusie

In de uitkomst van de verkiezingsstrijd hebben er dus meerdere factoren een rol gespeeld. Sommige daarvan hebben de partijen zelf in handen, andere niet. Dat geldt evenzo voor Agalev. Zo is het beleidsrapport niet eenduidig positief. Naast de tevredenheid over een aantal realisaties, blijft de frustratie over het niet-binnenhalen van een aantal symbooldossiers. Ook de campagne en het verkopen van de realisaties in de media, kon heel wat beter.

De indruk ontstaat dat Agalev de inzet van de verkiezingen en de hardheid van de politieke strijd voor een stuk verkeerd heeft ingeschat. Vanuit een soort eerlijke naïviteit. Het idealisme waarmee Agalev aan

politiek doet, is op zich een lovenswaardige houding, maar men mag er niet blind voor zijn dat dit niet de meest efficiënte houding is. Naar mijn mening ligt daarin voor de nieuwe partijleiding de grootste en prioritaire opdracht: het zoeken naar en vinden van de ideale combinatie tussen idealisme en efficiënte actie. Wanneer de groenen er in slagen beide elementen te combineren, dan zal Agalev écht het verschil kunnen maken.

Bio

Stefaan Fiers

Docent politieke wetenschappen aan de K.U.Leuven.

Eindnoten

Interview met Els Van Weert in *De Standaard*, 20 juni 2003.

ⁱⁱ Maar al bij al valt deze uitspraak nog mee in vergelijking met de boutade van Herman De Croo die Agalev, daags na de verkiezingen omschreef als een “paddenstoelenpartij”.

ⁱⁱⁱ *Structurele oppositiepartijen* kunnen worden gedefinieerd als “partijen die gedurende een relatief lange periode, bv. twee decennia, onafgebroken van regeringsdeelname verstoken blijven”.

^{iv} *Gazet van Antwerpen*, 24 mei 2003.

^v Zie bijvoorbeeld *De Standaard*, 15 mei 2003.

^{vi} 130.339 voorkeurstemmen voor de Kamerlijst in Limburg en 604.667 voorkeurstemmen voor de Senaatslijst.

^{vii} Arbitragehof, Arrest nr. 30/3002 van 26 februari 2003, B.18.1.

^{viii} Arbitragehof, Arrest nr. 30/2003 van 26 februari 2003, B.18.3.

^{ix} Arbitragehof, Arrest nr. 73/2003 van 26 mei 2003, B.16.3.

^x Bij *De Morgen* ging het om “vijftig bekende, invloedrijke of anderszins interessante Vlamingen die rond voor hun keuze uitkwamen”, waarvan er 8 voor de VLD zouden stemmen, 14,5 voor spa-sp, 6,5 voor Agalev; 6 voor CD&V en telkens één enkeling voor N-VA, Vivant en Resist, bij tien twijfelaars voor wie het nog niet duidelijk was. De 0,5 wijst op gesplitst stemgedrag.